

“ГЕОПОЛІТМЕТРІЯ” ЯК МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МАСОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

О. Ю. Дроздов, м. Чернігів

Наведено опис авторської психосемантичної методики вивчення масової геополітичної свідомості “Геополітметрія”. Остання дає змогу здійснювати реконструкцію масових (побутових) геополітичних ментальних карт світу в ході психологічних і соціологічних досліджень. Описано процедуру застосування методики, її варіанти та діагностичні можливості (зокрема створеної комп’ютеризованої версії). Аналізуються дані апробації методики навесні 2015 р. в чотирьох регіонах України (Північний Схід, Галичина, Південь та Схід без Донбасу). Показано реконструйовану геополітичну ментальну карту світу громадян України, її регіональні особливості. Зокрема, виявлено, що основу такої “карти” становить біполярна “вісь” “Росія – Захід” (яка символізує відповідно “Злий/Поганий” і “Добрий” світи), тоді як Україна локалізована в “амбівалентному” (нерозвиненому, але миролюбному) світі.

Ключові слова: масова геополітична свідомість (МГПС), геополітична ментальна карта (ГПМК), методика, “Геополітметрія”, Росія, Україна, Захід.

Проблема. Масову геополітичну свідомість (МГПС) можна визначити як рівень побутового, неелітарного, нефахового відображення геополітичних явищ (як те, що деякі зарубіжні фахівці позначали термінами “популярна”, або “низька”, геополітика). Основним когнітивним “продуктом” та “індикатором” МГПС, на наш погляд, виступають “геополітичні ментальні карти” (ГПМК) – побутові ментальні репрезентації (моделі) геополітичного простору, які містять образи суб’єктивно найзначущіших геополітичних акторів (переважно держав) та групують їх відповідно до певних суб’єктивно значущих критеріїв соціально-політичного характеру (“ментальної сітки координат”) [3].

Слід зазначити, що в зарубіжній (особливо американській) науці існує усталена методологічна традиція вивчення феномена “ментальних (когнітивних) карт”. У класичних дослідженнях ментальних карт населених пунктів (К. Лінч, С. Мілгем), країн та світу (Т. Сааринен) використовувався малюнковий метод (так звана *sketch-map technique*), або “картування” (*mapping*), який передбачає зображення на паперовому аркуші умовної “карти” певного простору (міста, регіону, країни, світу), “як він уявляється” досліджуваному. При цьому кожен намальований компонент карти просять підписати для його ідентифікації. У деяких випадках може даватися додаткова інструкція з проханням пронумерувати кожен зображений елемент (адже порядок малювання їх може бути показ-

ником суб'єктивної значущості), або навести (написати поряд) асоціації, які він викликає, або якимось інакше оцінити його (кольором, штрихуванням чи іншими умовними позначками).

Але при спробі дослідити ГПМК світу ми стикаємося з певними методологічними проблемами. По-перше, традиційний малюнковий метод вивчення ментальних карт викликає різні оцінки фахівців щодо своєї надійності та валідності [1; 7; 8]. По-друге, його використання дає змогу виявити переважно особливості географічної культури досліджуваного, при цьому поза увагою залишаються соціально-політичні уявлення про зображений простір. Останнє потребує використання інших методів (опитувальних, психосемантичних тощо), які самі по собі дають інформацію у вигляді окремих кількісних або якісних значень, що не пов'язані в єдиний просторовий образ (а будь-яка “карта” передбачає саме його). Використання низки методів статистичного аналізу, безумовно, дає змогу побудувати певні графічні моделі, але такий спосіб потребує багато часу.

Результати наших емпіричних досліджень, здійснених у межах проекту “Психологія масової геополітичної свідомості”, підштовхнули нас до розроблення нової авторської методики експрес-діагностики ГПМК світу під умовною назвою “Геополітметрія”. Ми прагнули створити діагностичний інструментарій, який давав би змогу отримувати результат одразу у вигляді більш-менш стандартизованої картоїдної психосемантичної моделі (категоріального простору), а не в “сирому” вигляді (як це, наприклад, робить психомалюнок або анкета).

Отже, *метою статті* є представлення авторської методики “Геополітметрія” та результатів її апробації.

Теоретико-методологічною основою “Геополітметрії” стали положення концепції ментальних (когнітивних) карт (Р. Даунс, Д. Сті та ін.), психосемантичного підходу до вивчення свідомості (В. Ф. Петренко, О. Г. Шмельов та ін.) й авторської концепції феномена масової геополітичної свідомості [3]. Безпосередньо в основу методики було покладено три ідеї. По-перше, “матеріальна форма” стимульного матеріалу повинна відповідати характеристикам ментального простору досліджуваних. Отже, останнім слід пропонувати працювати з певною графічною просторовою моделлю. По-друге, у цій моделі повинні відображатися два компоненти будь-якої ментальної карти – локалізаційний (знання-“де?”) та атрибутивний (знання-“що?”). Актуалізація першого не викликає труднощів – тут достатнім є прохання згадати ті чи інші геополітичні суб'єкти (держави, їхні союзи тощо). Але відразу постає запитання: як далі досліджуваному їх оцінювати (тобто актуалізувати атрибутивний компонент ГПМК)? Третя ідея полягала в тому, щоб із самого початку структурувати стимульну графічну просто-

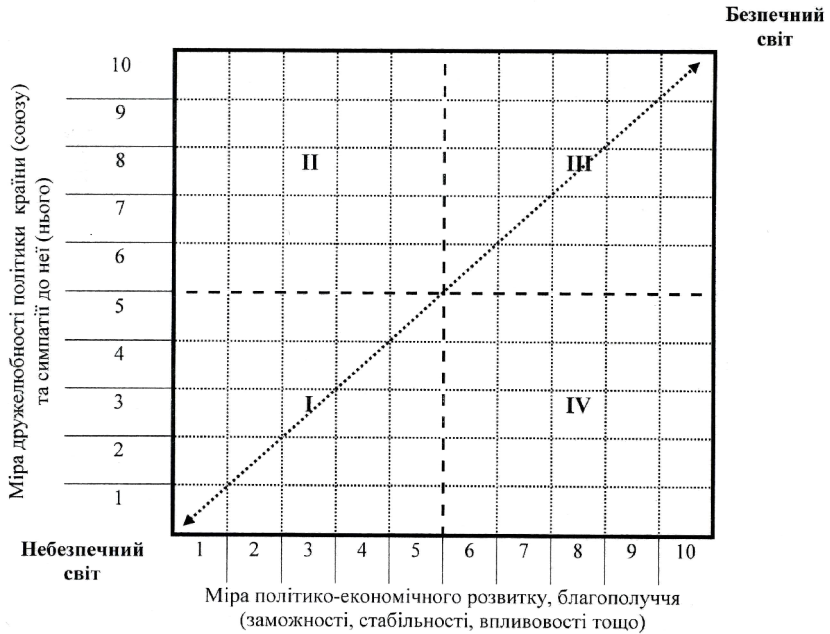
рову модель двома шкалами-“конструктами”, які, за даними наших попередніх досліджень, є основними факторами (критеріями) соціальної категоризації геополітичних акторів: “Політико-економічне благополуччя” (заможна, стабільна, впливова, ефективна – бідна, нестабільна, не-впливова, неефективна) та “Характер зовнішньої політики і пов’язане з ним емоційне ставлення” (миролюбна, подобається – агресивна, не подобається). Зауважимо, що ці (або доволі схожі) фактори-конструкти лежали в основі МГПС представників майже всіх досліджених нами демографічних та регіональних груп; при цьому “потужність” першого коливалася у межах 45-71%, а другого – 18-33% сумарної дисперсії [4; 5]. Схожі фактори були виявлені нами при дослідженні МГПС російської студентської молоді (що, до речі, відкриває можливість використання методики в кроскультурних дослідженнях). Отже, зазначені конструкти задаватимуть своєрідну “сітку координат”, яка дасть змогу отримувати кількісні показники, порівнювати їх між собою.

Запропонована нами процедура передбачає три завдання. Перше, спрямоване на актуалізацію локалізаційного компонента ГПМК, має форму запитання *“Назви яких держав (країн) світу або їхніх союзів Вам передусім спадають на думку при згадуванні про світову політику?”*. Тут може бути три варіанти процедури відповідей. Перша (лімітована) передбачає обмеження кількості відповідей, адже ментальна карта містить передусім суб’єктивно найзначущіші елементи, яких не може бути забагато. Вважаємо, що ліміт відповідей може дорівнювати 10 – це, фактично, створює варіант для “експрес-діагностики” ГПМК. Друга (“розширена”) процедура передбачає обмеження не кількості відповідей, а лише часу на них (у межах декількох хвилин). На наш погляд, давати багато часу є недоречним, адже в цьому випадку досліджуваний може дати значну кількість другорядних, незначущих відповідей, які відобразатимуть лише ступінь його географічної та/або геополітичної ерудиції (що не становить інтересу для політичної психології). Насамкінець, за необхідності отримати оцінки тих геополітичних акторів, котрі цікавлять дослідника, перше завдання може “зніматись” і досліджуванним пропонується “готовий” перелік.

Друге завдання передбачатиме визначення досліджуваним місця кожної згаданої держави (союзу) у графічному просторі, утвореному двома осями координат, котрі відповідають згаданим вище факторам-конструктам. Увесь простір графічної моделі поділяється на дрібніші “клітинки”, внаслідок чого ми отримуємо поле, що нагадує шахову дошку (рис. 1).

На наш погляд, “розмір/обсяг” стимульного простору може дорівнювати 10 “клітинкам” за шириною та висотою, адже десяткова система числення, по-перше, притаманна нашій культурі, а по-друге, її можна

з легкістю трансформувати (перекласти) в іншу систему. Отже, загальна площа моделі становитиме $10 \times 10 = 100$ “клітинок” (див. рис. 1). Знизу і справа всі “клітинки” пронумеровані від 1 до 10.

Примітка: номери квадрантів, межі між ними та діагональ з позначеннями “безпечного” і “небезпечного світів” на бланках для досліджуваних не вказуються.

Рис. 1. Стимульне поле “Геополітметрії”

Фактично все стимульне поле поділяється на чотири “квадранти”. Перший символізує негативний “небезпечний світ” (нерозвиненість, ворожість, які викликають антипатію). Його антиподом є третій квадрант – позитивний, “безпечний світ” (політико-економічна розвиненість, миролюбність, симпатія). Ці два квадранти фактично є базовими, адже відображають соціально-політичні страхи та ідеали досліджуваних, референтну та “антиреферентну” групи геополітичних суб’єктів, своєрідні “поганий” і “добрий” світи. У цьому контексті доречно згадати уявлення відомого російського етнографа С. В. Лур’є про те, що основу картин світу складають уявлення про локалізацію у світі Добра і Зла [6]. Другий та четвертий квадранти символізують амбівалентні соціально-політичні світи (позитивні за одним критерієм і негативні – за другим).

Досліджуваних просять: *“Кожну згадану країну (союз) помістіть у той чи той квадрат наведеного графічного поля (намалюйте крапку та підпишіть її). Розташування “крапок” повинно відповідати тому, як Ви оцінюєте: а) міру політико-економічної розвиненості, благополуччя країни (союзу); б) міру дружелюбності її політики та своєї симпатії до неї. Усюди 1 – це найнижча, а 10 – найвища оцінка”*. Додатково можна зазначити, що в разі збігу оцінок двох або більше геополітичних акторів в одній “клітинці” можуть опинитися декілька відповідей.

Третє завдання також спрямоване на актуалізацію атрибутивного компонента ГПМК. Оскільки будь-яка ментальна карта (як і карта загалом) містить не лише окремі об’єкти, а й поєднує їх у певну систему, ми пропонуємо досліджуваним якось пов’язати згадані геополітичні актори між собою: *“Поєднайте неперервними лініями ті країни (союзи), між якими, на Вашу думку, дружні відносини. Пунктирними лініями поєднайте ті країни (союзи), між якими, на Вашу думку, ворожі відносини”*. Виконання цього завдання дає змогу отримати карту-схему, яка дещо нагадує соціограму в соціометричному дослідженні.

Інтерпретація результатів базується передусім на даних частотного аналізу відповідей на перші два завдання. Тут слід звернути увагу на таке:

- які геополітичні актори згадувалися найчастіше в цілому, а також у кожному з чотирьох квадрантів. Увагу слід приділити квадрантам, що символізують “небезпечний” і “безпечний світи” (№№ 1, 3);

- яке співвідношення (у %) кількості геополітичних акторів між усіма чотирма квадрантами; увагу звернути на кількісне співвідношення між квадрантами №№ 1 і 3 та №№ 3 і 2, 4 (остання пропорція може вказувати на міру міфологізованості, ідеалістичності, певної “утопічності” МГПС, адже відображає співвідношення “ідеального” та “амбівалентного”, тобто більш-менш реального, світів);

- цілісність образів основних геополітичних акторів, на яку вказує локалізація актора лише в одному з квадрантів, або його “розірваність” між двома або більше квадрантами;

- які з основних геополітичних акторів є найбільш та найменш схожими між собою (тобто мають мінімальну/максимальну дистанцію на полі); це можна побачити, якщо вирахувати середні “координати” основних акторів та відобразити їх на графічному полі.

Також аналізуються “дружні” і “ворожі” зв’язки між “основними” (найчастіше згадуваними) геополітичними акторами, визначаються їх групи.

Отже, запропонована методика дає можливість: 1) визначати обсяг локалізаційного компонента ГПМК (у разі непараметричної процедури дослідження); 2) визначати “координати” кожного згаданого (або запропонованого дослідником) геополітичного актора, кількісно порівнюючи їх

як між собою в межах однієї “карти”, так і між різними “картами”; 3) виявляти тенденції групування геополітичних акторів, міру їхньої близькості; 4) порівнювати оцінки про “реальний” та “ідеальний” (прогностичний) образи геополітичних акторів.

“Геополітметрія” може застосовуватись у політико-психологічних, соціологічних та політологічних дослідженнях, предметом яких є побутові (масові) геополітичні образи та уявлення, психосемантичні особливості масової політичної (геополітичної) свідомості, мотивація міграційної поведінки тощо. Специфіка стимульного матеріалу та завдань методики обумовлюють існування вікового обмеження на її використання (починаючи з юнацького віку).

“Плюсом” та відмінністю методики порівняно з класичними опитувальними методами (анкетування) передусім є те, що досліджуваний безпосередньо працює з наочною картоїдною моделлю, на якій бачить усі свої попередні відповіді, а отже, загальний “контекст”, “ескіз” суб’єктивної картини світу, котру він “створює” (актуалізує). У результаті оцінка кожного наступного геополітичного актора може базуватися не лише на абстрактних балах шкали, а й на вже визначених позиціях попередніх акторів (у ході анкетування оцінювання кожного геополітичного актора часто здійснюється відносно незалежно від іншого, тобто поза загальним “контекстом”). Іншими словами, “Геополітметрія” змушує досліджуваного виконувати не окремі завдання “дискретного” характеру – вона стимулює “покрокову” реконструкцію ментального геополітичного простору, усвідомлення його цілісності, пов’язаності компонентів. Візуальна модель також полегшує актуалізацію уявлень про ворожі і дружні стосунки між геополітичними суб’єктами, якісний аналіз отриманих результатів. Ще одним “плюсом” методики є те, що вона дає змогу суттєво скоротити час на реконструкцію ГПМК досліджуваних, оскільки тут уже не треба здійснювати вторинний статистичний (зокрема факторний) аналіз результатів шкалювання за багатьма дескрипторами.

Пілотна апробація методики (у лімітованому варіанті відповідей) проходила наприкінці квітня – на початку травня 2014 р. серед студентів, співробітників та викладачів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (N=100). Переважна більшість досліджуваних не відчувала утруднень під час виконання завдань, вони адекватно розуміли та виконували інструкції. Незначна кількість опитаних потребувала пояснень щодо виконання другого завдання, тобто алгоритму розташування “крапок” на графічному полі. Саме тому пізніше ми супроводжували інструкцію до цього завдання прикладом його виконання. Було декілька поодиноких випадків, коли досліджувані заявляли про складність оцінювання країн за другим критерієм, адже, за їхніми слова-

ми, “дружелюбність політики країни та симпатія до неї – це різні речі”. Середній час на виконання всіх завдань становив 12-15 хвилин.

Для полегшення обробки даних подальших досліджень із застосуванням методики ми висунули ідею створення відповідної комп’ютерної програми. Остання була написана В. М. Самусем (під ОС Windows) відповідно до розроблених нами вимог. Програма дає змогу: створювати, зберігати та редагувати бази даних в одному з трьох варіантів дослідження: “базовий” (до 10 відповідей), “розширений” (до 20) та “за готовим переліком” (до 20 відповідей на стимули, які заздалегідь визначаються дослідником); здійснювати статистичний аналіз бази даних; поєднувати декілька баз (створених за однією процедурою дослідження) в одну; зберігати, наочно представляти та роздруковувати отримані результати. Інтерфейс програми передбачає вивід: а) даних частотного аналізу відповідей по всьому “полю”, а також по кожному квадранту (з частотою не менше 10%); б) графічної моделі психосемантичного простору, де всі геополітичні суб’єкти з частотою не менше 30% розташовані у відповідних “клітинках” та квадрантах (рис. 2); в) даних частоти згадування “дружніх” і “ворожих” відносин геополітичних суб’єктів.

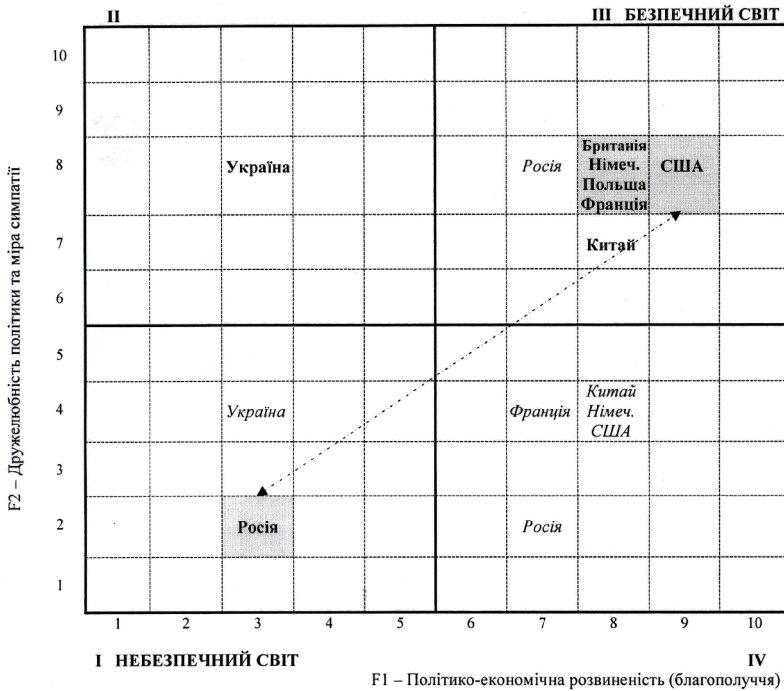
Підкреслимо, що побудова графічної моделі спирається на спеціальний алгоритм. Згідно з ним координати кожної “крапки”-країни визначаються не за даними всієї вибірки (інакше б ми отримували штучну середньостатистичну тенденцію), а за даними лише тих опитуваних, які локалізували цю країну в тому чи тому квадранті. У результаті, якщо образ країни/союзу не є цілісним, можна отримати дві та більше (максимум – 4) “крапки” в різних квадрантах. Це відрізняє нашу програму від інших аналогів, зокрема SPSS, чії графічні моделі відображають лише одну позицію кожної змінної.

Щоб провести апробацію “Геополітметрії” з більш широким територіальним охопленням, у березні-квітні 2015 р. було здійснено ще одне дослідження (із застосуванням лімітованої процедури відповідей). Загальну вибірку (N=241, у т. ч. 80 чоловіків та 161 жінка віком від 17 до 72 років) утворили студенти, співробітники та викладачі низки ВНЗ чотирьох регіонів України: Північний Схід (78 осіб; Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка); Галичина (50 осіб; Львівський національний університет імені Івана Франка); Південь (58 осіб; Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського); Схід без Донбасу (55 осіб; Дніпропетровський національний університет імені Олеса Гончара)¹. За допомогою

¹ Автор висловлює подяку В. Гупаловській (Львів), Н. Родіній (Одеса) та З. Бондаренко (Дніпропетровськ) за допомогу в організації дослідження.

**Теоретико-методологічні проблеми та актуальні завдання
політичної психології на сучасному етапі суспільного розвитку**

вищеписаної комп'ютеризованої програми було визначено загальнонаціональні та регіональні особливості ГПМК світу (рис. 2).

Примітка: напівжирним шрифтом позначено «базові» (основні за частотою) образи, а курсивом – інші.

Рис. 2. ГПМК світу за даними апробації “Геополітметрії” (2015 р.)

Отже, на загальнонаціональному рівні локалізаційну основу ГПМК світу утворили: США (частота згадувань – 97%), Росія (93%), Німеччина (76%), Франція (61%), Велика Британія (54%), Україна (54%), Китай (51%) та Польща (31%). На рівні тенденції також згадувались Японія (29%), ЄС (25%), Білорусь (20%), Італія (14%) та Канада (11%). Зазначимо, що отримані дані є схожими з результатами нашого дослідження, проведеного у 2011 р. [2], що свідчить про високу стабільність локалізаційного компонента ГПМК світу. Певні зміни стосувалися Польщі (яку почали згадувати частіше – можливо, як союзника на тлі російсько-українського конфлікту), Японії та Канади (навпаки). Результати

підтверджують “державно орієнтований” характер МГПС громадян України, адже навіть широко розпропагандований ЄС суттєво поступався частоті згадувань його найвпливовіших членів.

Було помічено й декілька регіональних особливостей. Так, група “Південь” виявилася єдиною, де частота згадувань Росії була вищою, ніж США (що можна вважати наслідком поширених там геополітичних орієнтацій). Одесити також найменше згадували західну сусідку України – Польщу. Поряд із тим досліджувані з Одеси (а також зі Львова) частіше від інших згадували Євросоюз. Якщо значущість ЄС для галичан є природною (хоча б унаслідок географічного розташування), то аналогічна тенденція серед одеситів є цікавою. Можливо, це також побічно пов’язано з географічним чинником – Одеса є великим портовим містом з широкими міжнародними зв’язками. Але найбільше здивування викликало те, що одесити частіше (66%), ніж представники інших груп (45-58%), згадували Україну. Можливо, образ України тут більшою мірою прив’язаний до домінуючого в їхній МГПС образу Росії та ситуації російсько-українського конфлікту (як буде показано далі, одесити частіше за інших згадували цей конфлікт).

Розподіл відповідей-країн між квадрантами був такий: 1-й квадрант (“небезпечний світ”) увібрав у себе 20% усіх відповідей, 3-й (“безпечний світ”) – 50%, 2-й та 4-й (“амбівалентні світи”) – 11% та 19%, відповідно. Співвідношення відповідей у квадрантах №№ 1 та 3 у середньому становило 1:2,6. Орієнтацію переважної більшості досліджуваних на “безпечний” (фактично ідеальний) світ, на наш погляд, можна розглядати як наслідок проєкції їхньої соціальної депривації, потреби в безпеці (особливо якщо згадати, що дослідження проходило в період ускладнення соціально-політичної ситуації в країні). А втім, це може бути наслідком певної міфологізованості МГПС значної частини опитаних (про що побічно свідчить співвідношення відповідей у квадрантах №№ 3 та 2, 4 – 1,7 : 1).

Суттєвих відмінностей у співвідношенні відповідей у квадрантах №№ 3 та 2, 4 в регіональних групах не було (тобто ступінь міфологізованості свідомості їхніх мешканців практично однаковий). Разом з тим такі відмінності були помічені в співвідношеннях у квадрантах №№ 1 та 3 – більш орієнтованою на “безпечний світ” виявилася група “Північний Схід” (1 : 3,1). Причиною цього є, імовірно, те, що порівняно з іншими регіонами, де проводилося дослідження, Чернігівщина має найнижчі показники соціально-економічного розвитку.

У 1-му (“небезпечному”) квадранті найчастіше згадувалася Росія (59%), що цілком зрозуміло, враховуючи соціально-політичне “тло” дослідження. Така тенденція була характерною для всіх регіональних груп, хоча частота згадувань коливалася від 68% (Львів) до 49%

(Дніпропетровськ). На рівні тенденції тут також згадували Україну (16%). Немає нічого дивного в тому, що найбільш поширеною така тенденція була серед одеситів (31%), а серед львів'ян її практично не було.

Основним місцем розташування нашої країни у світі вважався 2-й (“амбівалентний”) квадрант – сюди її відніс 31% опитаних. Цілком очікуваним було те, що найчастіше так робили опитані групи “Галичина” (38%), а найрідше – групи “Південь” (22%). Одесити до того ж на рівні тенденції відносили сюди й Росію (10%).

Третій квадрант (“ідеальний світ”) загалом уявлявся таким чином: США (63%), Німеччина (53%), Велика Британія (41%), Франція (38%). Меншою мірою тут також згадувалися Китай (23%), Польща (18%) і на рівні тенденції – Росія (11%). Зазначимо, що найбільш рельєфно регіональні відмінності проявилися саме щодо трьох останніх країн. Зокрема, Росію в цьому квадранті згадували переважно опитані двох груп – “Південь” та “Схід без Донбасу”. Китай найменшою мірою згадували тут львів'яни (12%), а найбільшою – мешканці Сходу (29%). До ідеалізації Польщі більш схильними виявилися опитані з Чернігівщини (30%). Насамкінець зазначимо, що саме в цьому квадранті локалізувався образ ЄС, котрий був актуалізований у МГПС львів'ян та одеситів.

У 4-му, “амбівалентному”, квадранті найчастіше розміщували США (25%), Росію (19%), Німеччину (19%), Китай (15%) та Францію (13%) – розвинені та відносно розвинені країни, чия політика сприймалася неоднозначно. Регіональні відмінності проявлялися переважно за частотою їх згадування. Наприклад, США найчастіше сюди відносила група “Південний Схід” (31%), а найрідше – група “Схід без Донбасу” (18%). Одесити рідше від інших відносили сюди Росію (12%), тоді як найчастіше це робили чернігівці (24%).

На рис. 2 показано розташування найбільш згадуваних країн на графічній психосемантичній моделі. Як бачимо, мінімальна дистанція була між “базовими” (найзначущішими в частотному плані) образами країн Заходу, частина з яких опинялися практично в одній і тій самій “клітинці” 3-го квадранта. Це підтверджує тенденцію слабодиференційованого сприймання країн “далекого зарубіжжя”, об'єднання їх в один ідеалізований (міфологізований) світ. Максимальна дистанція (по діагоналі 1-3 квадрантів) була між “базовими” образами США та Росії. Фактично ця діагональ виступала світоглядною біполярною “віссю” у МГПС, що поділяла увесь світ на території “Зла” (котре символізує “нерозвинена”, “неблагополучна”, “агресивна” Росія) та “Добра” (“розвинений” і “миролюбний” Захід).

Зазначимо, що така закономірність простежувалася в усіх регіональних групах, крім групи “Південь”. Тут максимальна дистанція була між базовими образами розвинених країн Заходу та Китаю, з одного

боку, і образом України – з другого (адже саме у 1-му квадранті більшість одеситів розташовували власну країну).

Отримані дані також дають змогу оцінити міру цілісності образів згаданих геополітичних акторів. Найменш цілісним виявився образ Росії, яка була начебто “розірвана” між 1, 3 і 4 квадрантами, тобто абсолютно протилежними соціально-політичними світами. Цей результат можна вважати природним, адже він відображає суспільно-політичну поляризацію українського суспільства за критерієм анти- та проросійськості. Меншою мірою можна констатувати “розірваність” образів України (між 1 і 2 квадрантами), США, Німеччини, Китаю та Франції (між 3 і 4). Ці результати, до речі, пояснюють, чому при обробці даних “Геополітметрії” слід спиратися саме на частотний аналіз, а не на середньостатистичні значення (адже у випадку з поляризованими образами вони дадуть штучний викривлений результат). Більш цілісним виявився образ Великої Британії – можливо, тому, що, як ми виявили в попередніх дослідженнях, він ґрунтується більше на культурологічних стереотипах.

Були помічені й певні регіональні відмінності щодо цілісності геополітичних образів. Наприклад, якщо образ Росії у МГПС галичан був ціліснішим (переважна більшість відносила його до 1-го квадранта, і лише незначна частина – до 4-го), то серед одеситів він був більш “розмитим” (“розірваним” між усіма квадрантами). Крім того, опитані груп “Північний Схід” та “Галичина” мали найменш цілісні уявлення про Китай – “частинки” його образу були одразу в трьох (1, 3 і 4-му) квадрантах.

Уявлення про взаємовідносини геополітичних суб’єктів виявилися такими. Найчастіше згадувалися ворожі стосунки Росії із США (65%) та Україною (47%). Якщо другий результат є цілком природним, то перший свідчить про те, що більшість опитаних розглядає російсько-український конфлікт у більш “широкому” контексті протистояння Росії і Заходу (“Зла” і “Добра”). На це, зокрема, вказують згадки на рівні тенденції конфліктів Росії з Німеччиною (22%), Великою Британією (16%), ЄС (12%) та Францією (10%). Загальна кількість зазначених дружніх відносин була вищою, ніж “конфліктних ліній”, але їхня частота виявилася меншою у порівнянні з двома раніше згаданими конфліктами. Найчастіше “дружбою” вважали стосунки Німеччини із США (32%) та Францією (30%), США та України (30%), Росії та Китаю (26%). Дещо рідше (на рівні 12-20%) відмічали дружні відносини: а) між країнами ЄС; б) США з країнами ЄС та Китаєм; в) України з Німеччиною та Польщею; г) Росії з Білоруссю. Ці результати добре ілюструють симпліфікацію МГПС, показуючи, як остання ігнорує наявність серйозних політичних та економічних суперечностей між країнами, чії стосунки сприймаються крізь офіційні

стереотипи “дружби” та “партнерства” (між членами ЄС, між країнами ЄС та США, між Росією та Китаєм і Білоруссю тощо).

Регіональні відмінності проявилися в тому, що в групах “Південь” і “Схід без Донбасу” уявлення про дружні стосунки України та США траплялися частіше, ніж у групах “Північний Схід” та “Галичина” (можливо, тому, що це якимось дисонувало з проросійськими орієнтаціями частини опитаних). В останніх двох групах перші “дружні позиції” займали пари країн Заходу. Серед одеситів набагато менше поширені уявлення про конфлікт Росії з Німеччиною і найчастіше траплялися згадки про російсько-український конфлікт.

Висновки. Одним із методів реконструкції та оцінки побутових геополітичних ментальних карт може бути методика “Геополітметрія”, котра передбачає локалізацію досліджуваними обраних (або запропонованих) геополітичних акторів у різних атрибутивних зонах графічної моделі, яка імітує психосемантичний простір. Основу геополітичних ментальних карт наших громадян (з 2014 р.) становить біполярна “вісь” “Росія – Захід” (яка символізує, відповідно, “Злий/Поганий” і “Добрий” світи), тоді як Україна уявляється країною “амбівалентного” (нерозвиненого, але миролюбного) світу. Поряд із тим навіть в умовах російсько-українського конфлікту зберігаються певні регіональні відмінності в геополітичних уявленнях громадян.

Література

1. *Голд Дж.* Психология и география: Основы поведенческой географии : пер. с англ. / Дж. Голд. – М. : Прогресс, 1990. – 304 с.
2. *Дроздов О. Ю.* З досвіду створення методики дослідження геополітичних ментальних карт / О. Ю. Дроздов // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2012. – Т. XIV. – Ч. 3. – С. 87–97.
3. *Дроздов О. Ю.* Концептуальні засади психології масової геополітичної свідомості: нарис політико-психологічної концепції феномена / О. Ю. Дроздов // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2014. – Вип. 121. – Т. 1. – С. 114–127.
4. *Дроздов О. Ю.* Особливості конструктів геополітичної свідомості / О. Ю. Дроздов // Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10–12 жовтня 2012 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя, 2012. – С. 163–164.
5. *Дроздов О. Ю.* Психосемантичні особливості геополітичних ментальних карт світу молоді з різних регіонів України / О. Ю. Дроздов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 33–39.
6. *Лурье С. В.* Историческая этнология: учебное пособие / С. В. Лурье. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 448 с.

7. *Blades M.* The reliability of data collected from sketch maps / M. Blades // *Journal of Environmental Psychology*. – 1990. – № 10. – P. 327–339.
8. *Soini K.* Exploring human dimensions of multifunctional landscapes through mapping and map-making / K. Soini // *Landscape and Urban Planning*. – 2001. – Vol. 57. – P. 225–239.

Reference

1. Gold, Dzh. (1990). *Psikhologiya i geografiya: Osnovy povedencheskoy geografii* [Psychology and Geography: Principles of Behavioral Geography]. Moscow: Progress Publ. (rus).
2. Drozdov, O. Yu. (2012). Z dosvidu stvorennia metodyky doslidzhennia heopolitychnykh mentalnykh kart [From the Experience of Creation of Methodic of Geopolitical Mental Maps Research]. *Problemy zagalnoi ta pedahohichnoi psykholohii* [Problems of General and Pedagogical Psychology], Vol. XIV, part 3, 87–97 (ukr).
3. Drozdov, O. Yu. (2014). Kontseptualni zasady psykholohii masovoi heopolitychnoi svidomosti: narys politiko-psykholohichnoi kontseptsii fenomena [The Conceptual Principles of Psychology of the Mass Geopolitical Consciousness: essay of political and psychological conception of phenomenon]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka* [Herald of Chernihiv National Pedagogical University named after T. H. Shevchenko], 121, Vol.1, 114–127 (ukr).
4. Drozdov, O. Yu. (2012). Osoblyvosti konstruktiv heopolitychnoi svidomosti [Peculiarities of the Geopolitical Consciousness Constructs]. *Intehratsiini mozhyvosti suchasnoi psykholohii ta shliakhy yii rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* [Integrative Possibilities of Modern Psychology and the Ways of its Development: materials of International scientific-practical conference]. Zaporizhzhia, 163–164 (ukr).
5. Drozdov, O. Yu. (2014). Psykhosemantychni osoblyvosti heopolitychnykh mentalnykh kart svitu molodi z riznykh rehioniv Ukrainy [Psychosemantic Peculiarities of Geopolitical Mental World Maps of Youth from Different Regions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: psykholohichni nauky* [Scientific Herald of Kherson State University. Psychological Sciences], 1, Vol. 2, 33–39 (ukr).
6. Lur'e, S. V. (1997). *Istoricheskaya etnologiya: uchebnoe posobie* [Historical Ethnology: textbook]. Moscow: Aspekt-Press Publ. (rus).
7. Blades, M. (1990). The reliability of data collected from sketch maps. *Journal of Environmental Psychology*, 10, 327–339.
8. Soini, K. (2001). Exploring human dimensions of multifunctional landscapes through mapping and map-making. *Landscape and Urban Planning*, 57, 225–239.

Дроздов А. Ю. “Геополитметрия” как методика изучения массового геополитического сознания

Приведено описание авторской психосемантической методики изучения массового геополитического сознания “Геополитметрия”. Последняя позволяет осуществлять реконструкцию массовых (бытовых) геополитических ментальных карт в ходе психологических и социологических исследований. Описаны процедура применения методики, её варианты и диагностические возможности (в част-

ности созданной компьютеризованной версии). Анализируются данные апробации методики весной 2015 г. в четырех регионах Украины (Северо-Восток, Галичина, Юг и Восток без Донбасса). Показана реконструированная геополитическая ментальная карта мира граждан Украины, её региональные особенности. В частности, установлено, что основой такой “карты” выступает биполярная “ось” “Россия – Запад” (символизирующая соответственно “Злой/Плохой” и “Хороший” миры), в то время как Украина локализована в “амбивалентном” (неразвитом, но миролюбивом) мире.

Ключевые слова: массовое геополитическое сознание (МГПС), геополитическая ментальная карта (ГПМК), методика, “Геополитметрия”, Россия, Украина, Запад.

Drozdov O. Yu. “Geopolitmetria” as a research method of studying mass geopolitical consciousness

The article deals with such author’s psycho-semantic methods of studying mass geopolitical consciousness as “Geopolitmetria”. The latter allows to reconstruct mass (domestic) geopolitical mental maps of the world during the psychological and sociological research. It is described how to use this method, its variants and diagnostic possibilities (in particular, a created computerized version). The data of the methods approbation in the spring of 2015 in four regions of Ukraine (Northern East, Galicia, South and East except Donbass) are analyzed. Reconstructed mental geopolitical map of the world among the citizens of Ukraine, its regional peculiarities are shown. In particular, it appears that the basis of this “map” is such a bipolar “axis” as “Russia – West” (which respectively stands for “Evil/Bad” and “Good” worlds), while Ukraine is localized in the “ambivalent” (undeveloped but peaceful) world.

Key words: mass geopolitical consciousness (MGPC), geopolitical mental map (GPM), method, “Geopolitmetria”, Russia, Ukraine, West.